

Vliegende vossen

Vossen: wie houdt er niet van? Of je nu de rode zoogdiervariant ziet, of een van de vlindervossen van het geslacht *Nymphalis*: je dag kan meestal niet meer stuk. Hoe gaat het eigenlijk met de vlindervossen?

Tekst en foto's:
Chris van Swaay
De Vlinderstichting

We hebben in Nederland vier soorten vlindervossen, maar in dit artikel laten we de kleine vos even buiten beschouwing en kijken we alleen naar de drie vossen van het geslacht *Nymphalis*: de grote vos en de rouwmantel zijn standvlinders, de oostelijke vos is een zwerfer uit het oosten die pas recent voor het eerst gezien werd.

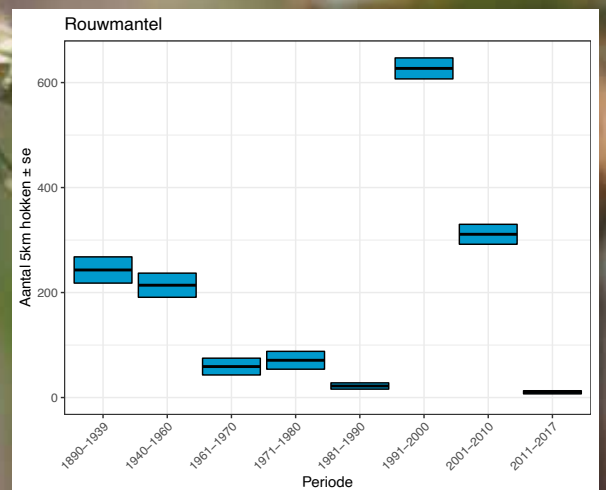
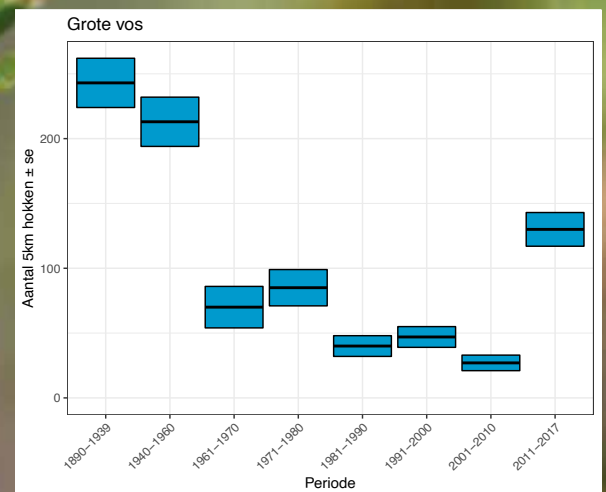
Snellen schrijft in 1867 over de grote vos: "In alle provinciën, nergens zeldzaam; vooral waar IJpen groeien." Blijkbaar geen zeldzaamheid, die vooral op iep zat. De rouwmantel was zeldzamer: "Vanessa antiopa

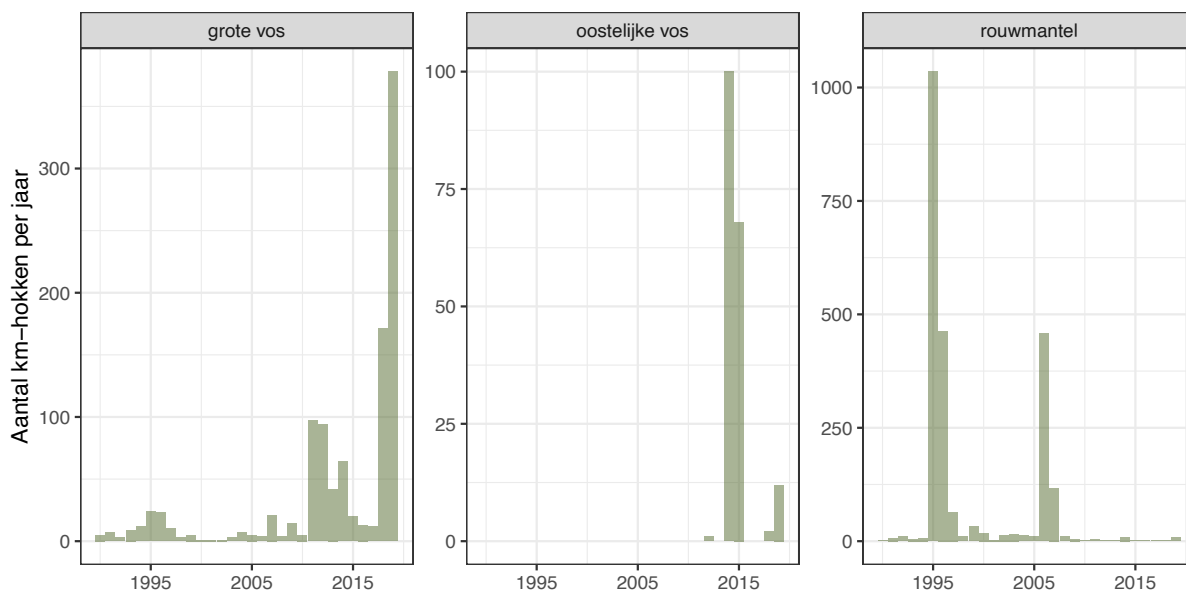
komt door het geheele land voor, doch is overal zeldzaam." De oostelijke vos wordt niet genoemd.

Invasies

Vooral in de jaren zestig werden beide soorten snel zeldzamer (figuur 1); de rouwmantel leek zelfs verdwenen en werd nog maar heel sporadisch gezien. Vanaf 1990 kunnen we in meer detail gaan kijken (figuur 2). Omdat er soms heel veel 'herhaalwaarnemingen' zijn kijken we vanaf dat jaar naar het aantal kilometerhokken met een waarneming in een jaar tot en met 2019:

Figuur 1: Geschat aantal bezette 5x5km-hokken ($\pm$ standaardfout) voor grote vos en rouwmantel. Methode: Strien, A.J. van; Swaay, C.A.M. van; Strien-van Liempt, W.T.F.H. van; Poot, M.J.M.; WallisDeVries, M.F. (2019): Over a century of data reveal more than 80% decline in butterflies in the Netherlands. *Biological Conservation* 234, 116-122. Foto: rouwmantel.

Figuur 2: Aantal kilometerhokken met meldingen per jaar.

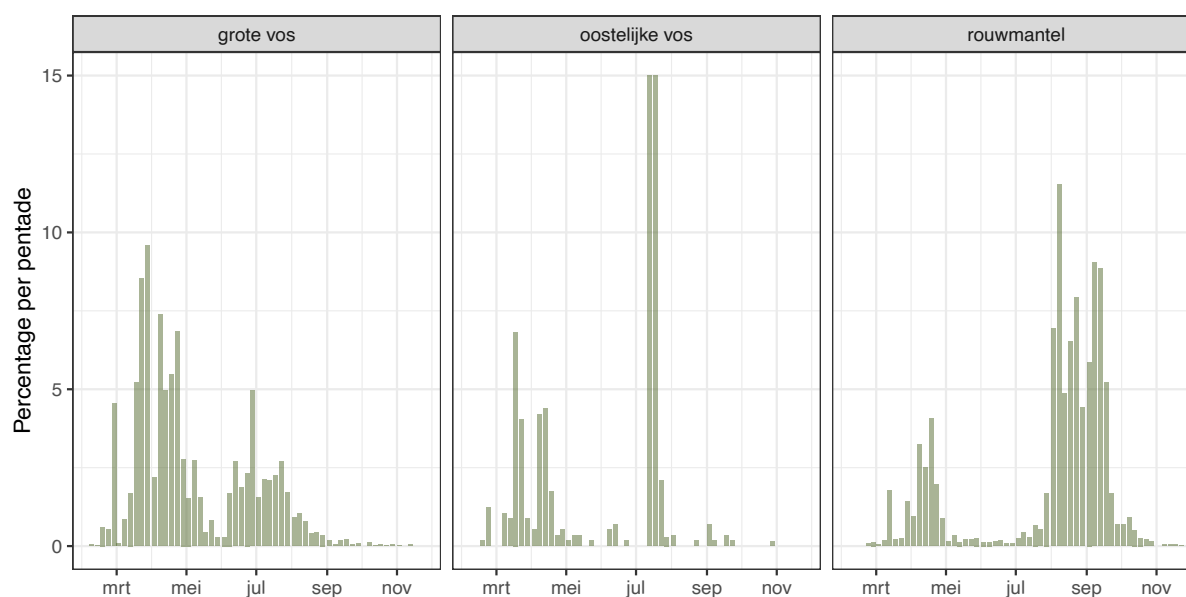
- De grote vos werd midden jaren negentig nog heel sporadisch gezien, en leek rond 2000 bijna verdwenen. Daarna werden toch weer af en toe vlinders gezien, en in 2011 en 2012 zelfs vele tientallen. Spectaculair! Maar de aantallen zakten weer wat in, om in 2018 en 2019 enorm toe te nemen. Ook in 2020 (t/m 8 juli, niet in de grafiek) zijn alweer 580 grote vossen gezien.
- De invasie van de oostelijke vos in 2014 zal iedereen die toen al naar vlinders keek niet ontgaan zijn. De soort had zich al enkele jaren uitgebreid in Scandinavië en Oost-Europa, maar in juli 2014 migreerden er vele tientallen, vermoedelijk honderden naar Nederland. Sommige vlogen zelfs nog door naar Engeland. In 2015 werden er in het voorjaar nog aardig wat gezien, maar tot voortplanting kwam het niet. In 2018 doken er ineens weer een paar op, en ook in 2019 zijn ze gezien. In Noord-Duitsland bevindt zich

nu de dichtstbijzijnde vaste populatie, maar ongetwijfeld zwerven ze ook van verder oostwaarts.

- De rouwmantel leek voorgoed verdwenen in de jaren zestig, al werden er elk jaar wel enkele gezien. Maar alles veranderde in 1995: eind juli, maar vooral in augustus, golfde de soort over heel West-Europa. Vermoedelijk kwamen de vlinders uit Centraal-Europa. Een deel overleefde de winter, en in 1996 leek er zelfs voortplanting te zijn, maar het doofde snel uit. Geen herkolonisatie van de Veluwe dus. In 2006 was er weer een invasie, nu vermoedelijk uit Scandinavië, en weer doofde het daarna snel uit. Nog steeds worden elk jaar wat rouwmantels gemeld, maar tot een vestiging is het niet meer gekomen.

Uiteenlopende vliegtijden

Kijken we naar de vliegtijd (figuur 3), dan vallen ook wat verschillen op:

Figuur 3: Vliegtijd per periode van vijf dagen.

Twee van de drie Nederlandse vossen van het geslacht *Nymphalis*. Boven de oostelijke vos, onder de grote vos.

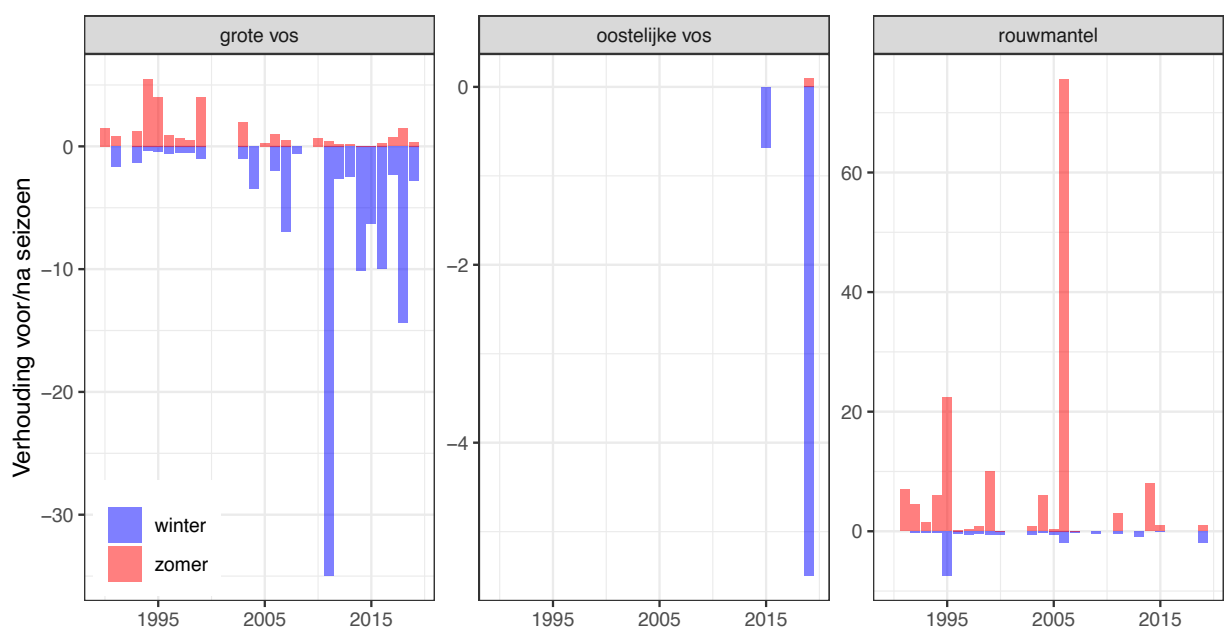
- De grote vos wordt vooral in het voorjaar veel gezien, het meest eind maart. Na voortplanting verschijnen al vroeg in juni de verse vlinders. Maar er worden er minder gemeld dan in het voorjaar: de vlinders gaan al heel snel in overwintering (al is het hoogzomer).
- De grafiek van de oostelijke vos wordt gedomineerd door de influx in juli 2014. In augustus en september werden ze nog maar weinig gezien, ze waren (net als de grote vos) snel in overwintering gegaan. Na overwintering werden ze vooral in maart en april gezien, en net als de grote vos gedurende een langere periode.
- De rouwmantel wordt juist het meest in de zomer gezien, al wordt dit beeld vertroebeld door de grote invasies in 1995 en 2006. Tot ver in oktober kunnen rouwmantels gezien worden, en in het voorjaar lijken ze ook wat later dan grote en oostelijke vos, met de meeste vlinders in april.

We kunnen ook kijken naar de verhouding tussen de twee delen van de vliegtijd:

- Zomer: wat is de verhouding tussen het aantal hokken met vlinders in de zomer ten opzichte van het voorjaar?
- Winter: wat is de verhouding tussen het aantal hokken met vlinders in het voorjaar ten opzichte van de vorige zomer?

Dan zien we het volgende patroon (figuur 4):

- Bij de grote vos was voor het jaar 2000 het zomergetal altijd hoger dan het wintergetal. Dat veranderde daarna: er werden veel meer vlinders in het voorjaar gezien dan in de voorgaande zomer. Dat kan als er in de zomer veel vlinders binnenkomen die meteen in overwintering gaan en niet worden opgemerkt (al lijkt dat niet erg waarschijnlijk). Het

Figuur 4: Verhouding tussen het aantal bezette kilometerhokken tussen voorjaar en zomer ('zomer', rood) en tussen zomer en het voorjaar van het volgende jaar ('winter', blauw). Voor de overzichtelijkheid is de winteroverwintering negatief gemaakt.

kan ook zijn dat er in het voorjaar veel vlinders binnenkomen uit andere landen of dat er in de zomer veel meer vlinders zijn (na reproductie, of nadat ze naar ons land zijn gemigreerd), maar dat ze maar heel kort te zien zijn omdat ze meteen in overwintering gaan. Dit zal zeker ook ten dele het geval zijn, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat dit gedurende de jaren zou veranderen.

Het meest waarschijnlijke is dat ze in het voorjaar migreren. In de zomer van 2010 werden er bijna geen grote vossen gemeld, maar in het (zeer zonnige!) voorjaar van 2011 (met veel oostenwinden) juist opvallend veel. Overigens werden er in het zonnige voorjaar van 2020 met weer veel oostenwinden weer heel veel grote vossen gezien.

- Van de oostelijke vos valt niet zoveel extra te melden: er was een zomerinvasie, de vlinders gingen snel in overwintering, kwamen goed de winter door, maar voortplanting lukte daarna niet.
- De rouwmantel laat een heel ander patroon zien, met in de zomer (veel) meer vlinders dan in het voorjaar. Dit duidt erop dat de rouwmantel af en toe in de zomer binnentrekt, maar de meeste vlinders onze winters maar slecht overleven. Ons winterklimaat deugt niet, of we hebben geen of te weinig overwinteringsplekken.

Migratie

Eigenlijk wijst alles erop dat onze vossenstand momenteel afhankelijk is van migratie. Van de oostelijke vos en rouwmantel is het duidelijk dat ze vooral in de zomer naar ons toe migreren. Vermoedelijk leiden hoge aantallen in het brongebied er toe dat ze op pad gaan, en een gunstige wind zorgt ervoor dat ze uiteindelijk bij ons belanden. Er zullen ook weleens jaren zijn geweest waarin de migratie een heel andere kant op is gegaan. Bij de grote vos is de situatie minder simpel. De (veel) hogere aantallen in de voorjaren na 2000 wijzen ook richting migratie (en het ontbreken daarvan voor 2000: wellicht de reden dat de soort bijna bij ons verdween; zonder migratie kan hij zich wellicht niet langdurig handhaven bij ons). Of die migratie, net als bij oostelijke vos en rouwmantel, in de zomer is, en de vlinders daarna heel snel in overwintering gaan, of dat ze juist in het voorjaar migreren (of allebei), is onduidelijk: in tegenstelling tot de rouwmantel en oostelijke vos worden maar zelden trekkende vlinders gezien. Feit is dat de soort het ook in het omringende buitenland tegenwoordig veel beter doet dan eind vorige eeuw, en dat wij daarvan meeprofiteren.

Voor dit artikel is gebruikgemaakt van de waarnemingen uit de Nationale Databank Flora en Fauna (ndff.nl).

Tekening Marjolein Varekamp, tekst Liesbeth van Agt.

Vlinderportret

Wat is het leuk als je de kolibriefvinder in je tuin voor een bloem ziet zweven! Hij zit nooit stil, dus het is lastig hem te fotograferen. Het is een trekvinder die overwintert in Zuid-Europa en pas in het voorjaar naar Nederland komt. Al lijkt daar verandering in te komen: er zijn steeds meer kolibriefvlinders die het erop wagen en proberen hier te overwinteren.